

Mladi i obrazovanje

Ivan Cifrić

Odsjek za sociologiju
Filozofski fakultet u Zagrebu

Revija za sociologiju, God. VII, 1977 (1—4, siječanj—prosinac): 109—119

Govoriti o problemima temeljite promjene ukupnih društvenih odnosa i položaja odgoja i obrazovanja u njima, kao i o samoj reformi odgoja i obrazovanja shvaćenom i kao transformacija cjelokupnog sistema odgoja i obrazovanja, a ne progovoriti bar o nekim aspektima mladih¹ u čitavom tom sklopu pitanja, bilo bi nedostatno. Problem je tim složeniji što se omladina u socijalizmu pojavljuje, ne kao objekt, već prije svega kao subjektivna snaga koja i potiče, inicira i, zajedno s drugim društvenim subjektivnim snagama, treba da nosi i dalje razvija klice socijalističke revolucije na način primjeren njima i samoupravnom društvenom trenutku. To istovremeno ne znači da oni ne mogu biti i predmet manipulacije, tj. da mogu biti dovedeni u poziciju društvene marginalnosti.² S druge, pak, strane, polazeći od društvenih ciljeva i zadataka obrazovanja i reforme, omladina je nezaobilazni faktor, o kojemu kao i o pitanju budućnosti samoupravnog društva moramo jednako voditi računa. Onako kako danas društvo formira svoju omladinu takve snage i pretpostavke stvara i za buduće graditelje socijalizma, a time i odgajatelje novih generacija.³

Problemu mladih vrlo često se pristupa parcijalno pa se i čitav problem katkada reducira samo na generacijske odnose.⁴ Ipak, nemoguće je mimoići kompleksnost problematike teme socijalizam i omladina. Naime, interes društva za mlade i mladih za društvo, prisutan je ne samo u nas nego i u svijetu općenito. Mogli bismo reći da su pojedina društvena pitanja vezana za mlade akcentirana i mnogo dubljim društvenim i idejnim problemima.⁵ Aspekt obrazovanja u sebi

¹ Termin mladi upotrebljavamo ovdje u širem značenju od pojma omladina.

² Studentske pobune na Zapadu, način života i hipijevstvo kao i određeni oblici neposrednih veza s terorističkim organizacijama ukazuju na, s jedne strane marginalan položaj mladih u tim zemljama, a s druge, na činjenicu da se i humanistički motivi mogu iskorištavati i zloupotrebljavati u smislu njihovih antipoda.

³ Ovdje je, čini se, dobro dati dvije napomene. Prvo, budućnost društva ovisi i o budućnosti čovjeka kao vrste, njegove perspektive. Marx je, stoga, naglašavao značenje proizvođenja prvenstveno čovjekova života, a zatim sredstava za proizvodnju i samih proizvoda. Osiguravanje perspektive mladoj generaciji, njeno inkorporiranje u radničku klasu, a time i u samoupravne odnose, omogućava mladima da ponesu proces obnavljanja generacije sa sve većim mogućnostima njenog boljeg života. Drugo, je značajno, istaći i problem nastavnog kadra. Dosadašnja negativna selekcija kandidata za nastavnički zanimanja, kao i značajnije lošiji materijalni položaj treba da se izmijeni u smislu da se profilu budućih nastavnika posveti mnogo više pažnje već prilikom odabiranja nastavnčkog zanimanja.

⁴ O nekim rezultatima istraživanja odnosa među generacijama kod nas vidi u: Edhem Dilić, *Društveni položaj i orijentacija seoske omladine*, Institut za ekonomiku poljoprivrede i sociologije sela, Zagreb IDIS, Beograd, 1971; Ruža First, *Distribucija autoriteta u suvremenoj seoskoj porodici* (referat na savjetovanju u Zlatiboru 1969); Ruža First, *Struktura autoriteta u seoskim domaćinstvima*, Sociologija sela 23-24/1969; Vera Erlich, *Porodica u transformaciji*, Naprijed, Zagreb, 1964; Mladen Zvonarević, *Neki društveno-politički stavovi seoske omladine*, Sociologija sela 22/1968.

⁵ Riječ je o općoj pobuni mladih protiv vrijednosnog sistema. Vidi Ivan Kuvačić, *Obilje i nasilje*, Praxis, Zagreb, 1970.

sadrži neminovno i neka druga pitanja, kao što je pitanje budućnosti sadašnjeg pripremanja za neko zanimanje u smislu perspektive zapošljavanja i osposobljenosti za kreativnu i samoupravnu djelatnost na izgradnji društvenih odnosa po vlastitoj čovjekovoj mjeri — mjeri ljudskosti.⁶

Eksperti sociologije omladine ističu da je pojam »omladina« vrlo složen i kompleksan, ali da ima svoje specifičnosti koje ga čine, u odnosu na socijalnu strukturu određenim socijalnim entitetom. Najčešće se navode oni faktori koji ukazuju na manje ili više *diferenciranje* u odnosu na društvenu strukturu a time i na određenu *ambivalentnost* društvenog položaja.⁷ To očito govori da mimo društvene strukture, a to znači i mimo sistema vrijednosti i ciljeva društva, dinamičnosti ili statičnosti njegove strukture, ne možemo niti govoriti o mjestu i perspektivama mladih. Isto tako, govoriti o današnjem mjestu mladih u društvu, znači i u društvenoj strukturi, pretpostavlja uzimanje u obzir i one strukture društva iz koje se stvaralo današnje. Naime, čini se da je definiranje omladine pravilno onda kada i sam pojam određujemo na osnovu njene društvene funkcije *proizvodne pozicije u sistemu društvene podjele rada i proizvodnje*.

U »primitivnim« (plemanskim) društvima se iz statusa djeteta prelazilo u status »odraslog« čovjeka, najčešće na bazi određenih ceremonijala — obreda magijskog karaktera. Neki sinkretizmi prisutni su i u modernim religijama. Taj čin je imao (osim u slučajevima kada su postojali neki religiozni ili ratnički vidovi grupiranja u plemenima), biološko značenje priznavanja zrelosti za sve funkcije u plemenu kao i ostali suplemenici.

U antičkom svijetu ovaj se problem odnosi samo na »slobodne ljude« a ne na robove, iako preciznih definiranja nije bilo. Međutim, značajno je zapaziti da su se poslije djetinjstva ti mladi nalazili određeno vrijeme u procesu *priprema* za vršenje ili građanskih ili vojničkih dužnosti. Obrazovanje je, dakle, ovdje već imalo sasvim određenu društvenu ulogu. Međutim njegovo značenje u smislu kriterija diferenciranja populacije u društvenoj strukturi bilo je minimalno. Ono, naime, nije sve do prodora industrijske revolucije, omogućavalo formiranje neke masovnije populacije koja bi se izdvajala kao posebna društvena grupa. Koliko je tokom srednjeg vijeka i bilo takvih potencijalnih mogućnosti one su se kretale više u okvirima klasno socijalne strukture — u osnovama proizvodne pozicije klase kojoj su pripadali.

Čak i u tradicionalnim »seljačkim« društvima nije bilo moguće formiranje omladine kao posebne društvene grupe, jer je dominantni pečat životu i radu davala porodica (s patrijarhalnim moralom) kao osnovna društvena grupa, lokalna zajednica sa svojom strogom socijalnom kontrolom i sistemom vrijednosti, društvenih i generacijskih uloga i podjele rada.⁸ Taj život se odvijao na osnovama tradicije i proste reprodukcije postojećih društvenih odnosa, zasnovanih na autarhičnoj zemljoradnji, samodovoljnosti seljačkog gospodarstva, nepodijeljenosti pojedinih radova i, općenito, slobodnog i radnog vremena.⁹ U tom kontekstu »stari«, dakle oni koji su već prestajali biti nosioci procesa proizvodnje (iako je za seljačko društvo praktički nemoguće odrediti dobne granice uključivanja — isključivanja iz proizvodnog procesa) bili su idejni čuvari morala i kulture i štitili neprikosnovenost postojećega sistema. Pravi (pre)nosioci vrednota i običaja bili su mladi, odgojeni u takvom duhu. Oni su prema tome u odgoju bili spremni da *održe* postojeću bio-

⁶ Karl Marx, Otuđeni rad u Ekonomsko filozofski rukopisi, *Rani radovi*, Naprijed, Zagreb, 1961, str. 209 i dalje.

⁷ O definiranju omladine vidi: Edhem Dilić, *Društveni položaj i orijentacija seoske omladine 1971.*; Grupa autora, *Seoska omladina danas*, CDD Zagreb, 1977; Velimir Tomanović, *Omladina i socijalizam*, Mladost, Beograd 1977.

⁸ K. Marx u radu Britanska vladavina u Indiji, opisuje pojedina zanimanja u lokalnoj zajednici. Vidi: K. Marx — F. Engels, *Izabrana djela*, Kultura 1949, tom I, str. 300—306.

⁹ Henri Mendras, Sociologija seoske sredine u G. Gurtvich, *Sociologija I*, Naprijed 1966; Vesna Kolaric i Rudi Supek, Socijalna ekspanzija seoske omladine u zborniku *Seoska omladina danas*, CDD Zagreb 1977., str. 212—228.

lošku i sociokulturnu ravnotežu. Naravno, da je i praktična usmjerenost obrazovanja i odgoja, koji su bili usko povezani (a učilo se cijeloga života — praktički sve dotle dok je bilo starijih od njih), bila nužno orijentirana na ona pitanja koja su potrebna čovjeku u životu. Ovo obrazovanje i odgoj imali su tu pozitivnu stranu da su, u skladu s općim ciljevima društva, bili u funkciji društva i života čovjeka. S druge strane, ono je bilo statičko i trajno definirano kao sistem sadržaja, koji su se uklapali u nepodijeljeno jedinstvo životnih ciklusa čovjeka. I sama škola u srednjem vijeku nije strogo dijelila ovaj prirodni tok života, rada i obrazovanja.¹⁰ U predindustrijskim društvima, gdje su vrijednosti bile relativno postojanije, nije uopće dolazilo u pitanje da li stariji imaju pravo nametati mladima svoje poimanje vrednota. Obrazovanje se sastojalo isto toliko u najavljivanju moralnih vrednota koliko i u prenošenju umijeća. Čak je i na početku industrijske ere H. Spencer naglašavao da je »cilj obrazovanja oblikovanje značaja«, što zapravo znači da su mladi, milom ili silom morali prihvatiti vrijednosne sudove starijih.¹¹

Razvojem kapitalizma kao društveno-ekonomskog sistema i društvenih odnosa razbijaju se tradicionalni odnosi u društvu.¹² Proširivanje socijalnih, ekonomskih i kulturnih vidika, rušenje tradicionalnih veza u selu i društvu, ostvaruju se pretpostavke za masovna društvena prestrukturiranja. Osobito je došlo do značajnih promjena u najrazvijenijim zemljama Evrope (Engleska, Francuska, a kasnije i druge) koje će predvoditi u tehnici i industrijalizaciji,¹³ u kojima se stvara industrijski proletarijat kao nova društvena klasa i radna snaga. Građansko društvo je, izazvano potrebom razvoja, razvijalo masovnost obrazovanja radne snage. No, i u tim prvim počecima demokratizacije, kako u političkom tako i u drugim sferama života, koja je razarala staleške odnose i stvarala nove slojeve građanskog društva, obrazovanje (kao i opće promjene) nisu uspjeli stvoriti fenomen zvan omladina, sve do snažnijeg (i formalnog) konstituiranja buržoaske demokracije i posljedica koje su izazvale industrijskom revolucijom: masovna eksploatacija

¹⁰ U srednjem vijeku nisu postojali klasični razredi koji bi dijelili polaznike po uzrastu. Slično je bilo i u Srbiji u XIX st. Vilijam Vajt u knjizi *Covek organizacije*, Prosveta, Beograd, str. 77, citira Tanenbauma i kaže: »Članstvo u kakvoj gildi, na plemićkom posedu ili selu štićaje čoveka kroz celi život, pružajući mu mir i spokojstvo iz kojih su mogli poteći srednjovekovne umetnosti i zanat. Covekov život beše gotovo jedinstvena celina. Učlanjenost u jednom ucelovljenom društvu štićaje pojedinca i dižaje mu dostojanstvo, dajući svakome osobitu ličnu ulogu. Svaki čovek, svaki postupak beše deo celokupne životne drame, za čiji se zaplet znalo i u kojoj je svakome bila dodeljivana propisana uloga. Niko ne beše izdvojen ni napušten. Covekova pojedinačnost i njegove ambicije ispunjavahu se u okviru uobičajenog zakona vladajućeg u zajednici kojoj on pripadaše«.

¹¹ Toffler Alvin, *Sok budućnosti*, Otokar Keršovani, Rijeka 1975, str. 335.

¹² »Umjesto inzistiranja na tradicionalnim vrednotama zavladao je kulturni relativizam i tobožnja znanstvena objektivnost« (Toffler, *isto*, str. 335.). »Industrijska revolucija uništila je čvrsto sidrište jednog starijeg načina života i bespomoćne radnike prepustila samima sebi u tuđem i teškom svijetu. Seljak, odgajan u prisnosti malog sela . . . obrao se sada, izdvojen i smućen, u gradu prepunom stranaca i ravnodušnom prema kakvom zajedničkom pravilu. Iščezao je simbolički svemir koji je vekovima određivao puteve ljudske u selu, na plemićkom posedu ili u gildi. To je velika moralna tragedija industrijskog sistema« (Tanenbaum, vidi V. Vajt, *isto*, str. 77.)

¹³ Marx i Engels definiraju industrijsku revoluciju *kontinuiranim preobražajem u oruđima za proizvodnju* (Manifest Komunističke partije), koja je bila uvjetovana pronalaskom *radne mašine* (working machine — mašina radilica). Tako Marx piše Engelsu 28. I 1863. godine slijedeće: »Ti znaš, ili i ne znaš, jer stvar po sebi nije interesantna, da se vodi velika prepirka oko toga čime se *mašina* razlikuje od alata. Engleski (matematički) mehaničari, na svoj grubi način, nazivaju tool a simple machine, a machine a complicated tool. Engleski tehnolozi, međutim, koji imaju malo više obzira prema ekonomiji, razlikuju to dvoje dolazi od čoveka, a u drugom je to natural force. Nemački magarci koji su u takvim sitnicama veliki, po tome (a po njima to čine mnogi, većina engleskih ekonomista) što u jednom slučaju motive power zaključili su iz toga da je npr. *plug* mašina, a da najkomplikovanija Jenny itd., ukoliko se pokreće rukom, to nije. Ako pak gledamo mašinu u njenom *elementarnom* obliku, onda nema nikakve sumnje da industrijska revolucija ne dolazi od *pokretačke snage*, već od onoga dela mašine koju Englez zove *working machine*; dakle ne dolazi otud što ćemo nogu koja pokreće kolovrat zameniti vodom ili parom, već od pretvaranja neposrednog procesa predjenja i od potiskivanja onog dela ljudskog rada koji nije samo exertion of power (kao pri teranju točka nogom), već se odnosi na preradu, na neposredno dejstvovanje na materiju koju treba preraditi.« (*Prepiska* knj. III, Kultura, beograd, 1959., str. 138.).

Prva industrijska revolucija zasniva se dakle na toj mašini radilici dok se druga industrijska revolucija zasniva na *pokretačkoj mašini*, a vezana je na transmisiju i električnu energiju. Ova druga revolucija je ustvari i baza suvremenog društva. Ona je podvojila mehanizam i radnu snagu, postepeno je uključivala i nauku čime je isključivala čoveka iz procesa proizvodnje (rada). Proizvodne snage nisu ostale ravnodušne prema čoveku (*Njemačka ideologija*) niti su ostale nepromijenjene — neprestano se mijenjaju (Markuze, *Covek jedne dimenzije*).

ljudi a time i mladih (djece i sl.) uslijed čega se javljaju zahtjevi radnika za isključivanjem djece iz procesa rada; razaranje seljačkog društva i prodor kapitalizma u selo i poljoprivredu, gdje se također isključuje mlada generacija iz proizvodnje uslijed prodora mehanizacije; opći prodor gradskog načina života i opća potreba dužeg pripremanja za profesionalno vršenje funkcije u proizvodnji,¹⁴ upravi i sl. To su bile osnovne premise, koje su počivale na razdvajanju ljudske radne snage i rada stroja, a koje su uvjetovale masovnost obrazovanja i time izdvajanja mladih kao posebne društvene skupine. Kasnije se taj proces, ovisno od procesa usložavanja društvenih funkcija i podjele rada u društvu, također usložavao i dovodio do sve veće razgranatosti mreže — broja i vrsta — obrazovnih institucija, što je pospješivalo izdvajanje mladih kao posebne skupine. Mladi postepeno sve više postaju vezani za obrazovanje. Obrazovanje i nauka pretvaraju se u funkciju (kao dodatak proizvodnji) reprodukcije društvenih odnosa.¹⁵ Škola je postala nosilac stupova (uvjeta) vrijednosne reprodukcije.

Tako mladi postepeno postaju skupina ovisna o društvu, bez vlastitih socijalnih funkcija. Te funkcije su ranije imali u okviru svoje klase, porodice i sl., a to praktički znači bez ekonomskih osnova egzistencije. Otuda se i javlja posebna društvena briga za mladu generaciju. Tu su vjerojatno dijelom i osnove pojave i danas, paternalističkog odnosa društva prema mladima (bez obzira na način kako se taj odnos izražava). Naime, obrazovanje je dovelo i do još jedne značajne protivrječne pozicije mladih. S jedne strane spomenuli smo ograničenost u smislu socijalnih funkcija i egzistencija. S druge strane, samo jedan manji dio mladih ulazi neposredno i vrlo rano u proces rada, na kome temelji i svoju egzistenciju (ekonomsku i socijalnu), preuzima na sebe odgovorne društvene funkcije od rane mladosti i time praktički gubi one elemente koji je kao posebnu skupinu »izdvajaju« iz društva. No, najveći je broj onih mladih koji su izvan neposrednih proizvodnih odnosa, tj. u školskim klupama čak i do tridesete godine života.¹⁶ Čak dolazi i dio gotovo apsurdnog produžavanja vremena studiranja (Tablica 1). Time se, na-

¹⁴ Industrijalizacija je izazvala univerzalne promjene u strukturi proizvodnih snaga i značajno utjecala na mijenjanje čovjekova načina života. Automatizacija je vrlo jasno naznačila posljedice za čovjeka. Promjene u strukturi rada utjecale su i na promjenu cijele oblasti »pripreme za rad, ruše ustaljeni sistem obrazovanja i socijalnih institucija, koje okružuju radnu djelatnost čovjeka. Sa gledišta dugoročnih perspektiva ukazuju pri tome duboku unutrašnju povezanost univerzalnih promena u proizvodnim snagama sa revolucionarnim društvenim kretanjima, koje po pretpostavci Marxa i Engelsa, na izvesnom stepenu nužno i aktivno stupaju u taj proces i oslobađaju put za najradikalniju promenu kakvu čovečanstvo doživljava od doba prelaza iz varvarstva u civilizaciju i čak uopšte — naime, za promenu celog dosadašnjeg načina delatnosti, same šustine ljudskog rada« (R. Richta, *Civilizacija na raskršću*, Komunist, Beograd 1972., str. 97—98.). Marx i Engels pišu »da je način djelatnosti u svim dosadašnjim revolucijama stalno ostao netaknut i da se uvijek radilo samo o drugačijoj raspodjeli te djelatnosti, o novoj podjeli rada na druge ličnosti, dok se komunistička revolucija upravlja protiv dosadašnjeg načina djelatnosti, odstranjuje rad i ukida vladavinu svih klasa na samim klasama, jer revoluciju provodi klasa...« (Njemačka ideologija u *Rani radovi*, Naprijed, Zagreb 1961, str. 394.).

Univerzalnost promjena se izražava i u *specijalizaciji* koja postaje osnova tih univerzalnosti promjena. »Sposobnost za specijalizaciju nije tu ukinuta, već je spojena sa univerzalnom bazom i dinamičnom« (R. Richa, *isto*, str. 121.).

¹⁵ Tako Marx u *Govoru održanom na jubileju lista »People's Paper«* 1856. godine kaže i slijedeće: »Postoji jedna velika činjenica koja je karakteristična za ovaj naš devetnaesti vijek, činjenica koju nijedna stranka ne smije da porekne. S jedne strane, stupile su u život industrijske i naučne snage o kojima nijedna epoha ranije ljudske historije nije ni slutila. S druge strane, postoje simptomi raspadanja, koji daleko premašuju strahote zapisane iz posljednjih vremena Rimske imperije. U našim danima sve izgleda bremenito svojom suprotnošću; vidimo da strojevi, sa divnom moći da skrate ljudski rad i učine ga plodnijim, dovodi radnike do gladovanja i pretjeranog rada. Ovi novi izvori bogatstva nekom čudnom, kobnom čarolijom pretvaraju se u izvore oskudice. Izgleda da se stjecanje vještine plaća gubitkom karaktera. Izgleda da čovjeka porobljavaju drugi ljudi ili njegova vlastita niskost istom onom brzinom kojom čovečanstvo stječe vlast nad prirodom. Čak i jasna svjetlost nauke izgleda da može da sija samo na tamnoj pozadini neznanja. Svi naši pronalasci i sav naš napredak izgleda da se svršavaju time da se materijalne snage obdaruju intelektualnim životom, a ljudski život snižava do stepena tupe materijalne snage. Ovaj antagonizam između moderne industrije i nauke, s jedne, i bijede i raspadanja, s druge strane, ovaj antagonizam između proizvodnih snaga i društvenih odnosa naše epohe jest činjenica, opipljiva, predominantna i neosporna... Mi znamo da nove snage društva, da bi dobro funkcionirale, traže da njima vladaju novi ljudi, a to su radnici.« K. Marx — F. Engels, *Izabrana djela*, Tom I, Kultura 1949., str. 314—315.)

¹⁶ Najveći broj učenika osnovnih škola u selu žele nastaviti školovanje — oko 75%. Od toga najveći broj na školama za kvalificirane radnike 41%, srednji stručni kadar, gimnazije 11%, nastavničke 10% itd. (Vidi Edhem Dilić, *Društveni položaj orijentacija seoske omladine*, Institut za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela Zagreb i IDIS Beograd, 1971. str. 127—128.)

ravno i vrlo kasno uključuju i u proces samoupravljanja i odgovornih društvenih i političkih funkcija. I ova proturječnost ukazuje da reforma odgoja i obrazovanja ne može ostati samo pedagoška nego je to mnogo dublje društveno pitanje. Ono postaje tim značajnije, ako uzmemo u obzir da dosadašnja škola, opterećena tradicionalizmom¹⁷ — a pod tim ovdje mislimo na usvajanje gotovih saznanja, njihovo reproduciranje ili prenošenje procesom edukacije na mlađe generacije — nije kao svoj cilj postavila obrazovanu pripremu za kreativnost učenika. Mislimo da je tome značajno doprinijela i orijentacija na brojne stručne škole koje su učenike pripremala isključivo za proizvodnju. Širina obrazovanja, osobito opće obrazovanje, pa i stručno koje je odstupalo od uskih specijalnosti, doprinosila je stvaranju obrazovnih pretpostavki za fleksibilnije nadograđivanje klasnog obrazovanja.¹⁸ Tu širinu i opće obrazovanje bit će potrebno zadržati i s njom skladno ukomponirati stručno obrazovanje, ali i obrazovanje za samoupravljanje.¹⁹

Zbog toga neki autori i zaključuju da pod sociološkim pojmom omladine možemo podrazumijevati samo dio mladih koji se nalazi u »školskim klupama«. To je dakle školsko-studentska omladina koja ima sve te atribute. Tako, Tomanović definira omladinu: »Omladina je specifična socijalna grupa koju čini deo mladih koji su postigli psihičku i fizičku zrelost, a koji u sistemu obrazovanja za svoje buduće profesionalne uloge obavljaju funkcije bez neposrednog ekvivalenta-naknade, usled čega se nužno nalaze u socijalno zavisnom položaju, koji obeležava i specifična omladinska svest.«²¹

U kontekstu općih tendencija promjena u našem društvu, kao uostalom i u drugim visokorazvijenim zemljama, tj. društveno-ekonomskim, kulturnim i novim vrijednosnim orijentacijama pojavljuje se i proces oslobađanja mladih iz protivurječnih odnosa. S jedne strane to je proces oslobađanja porodičnih autoriteta, osamostaljenja u društvenom ponašanju, a s druge strane to je općenito proces borbe omladine za nove odnose u društvu. To znači i bitka za prevladavanje njenih vlastitih ograničenosti i parcijalnosti interesa, te uklapanje u one tokove društvene svijesti i stvaralačke prakse koja na površinu društvene scene iznosi i njenu anticipiranu društveno-ekonomsku poziciju. Traganje mladih za svojom društvenom subjektivnošću opća je karakteristika mladih u svijetu. Oni su po tome u

¹⁷ »Školski i univerzitetski sistem koji danas postoje većinom su savršeno pogodni za stvaranje tipa čovjeka koji kolektivne mitove i uzore usvaja kao bogom dane istine. Za svaku vlast, ma kakva ona bila, ispitivački duh je opasan« (Pol Langran, *Uvod u permanentno obrazovanje*, BIGZ 1976., str. 27.)

»Ono što se danas potura pod obrazovanje, čak i u »najboljim školama« i fakultetima, zapravo je beznadni anakronizam« ... »naše su škole okrenute prošlosti društvenom sustavu na zalazu, a ne prema novom društvu na pomolu. Ulažu se goleme energije u »industrijskog čovjeka« — u osposobljenog da preživi u sustavu koji će nestati prije njega.« (A. Toffler, *Šok budućnosti*, Otakar Keršovani, Rijeka 1975., str. 320—321.)

S povećanjem srednjeg obrazovanja stanovništva postepeno opada elitnost srednjeg obrazovanja, osobito gimnazija. Ona postaje samo općeobrazovna škola. Nove tendencije u svijetu idu i za tim da se razvija *politehničko obrazovanje* i to s vrlo naglašenom humanističkom notom.

¹⁸ Permanentno obrazovanje predstavlja napor da se pomire i usklade razni momenti obrazovanja, tako da čovjek ne bude u suprotnosti sa samim sobom. Stavljanje naglaske na jedinstvo, celovitost i kontinuitet razvoja ličnosti dovodi do izrade programa i instrumenata obrazovanja koji uspostavljaju permanentno povezivanje potreba i profesionalnog osposobljavanja, kulturnog izražavanja, opšteg obrazovanja i raznih situacija za koje i kroz koji se svaki čovjek ispunjava i ostvaruje.« (Vidi: D. Šavičević, *Povratno obrazovanje*, BIGZ, 1975., str. 25.)

»Obrazovanje je razvikać bića putem oslobađanja njegovih sposobnosti u svojoj raznolikosti njegovih iskustava.« (P. Langran, *Uvod u permanentno obrazovanje*, BIGZ, 1976., str. 121.)

¹⁹ »Svestrana izgrađenost ličnosti tek će onda prestati da se izmišlja kao ideal, kao poziv itd., kad spoljni podsticaj koji unapređuje sposobnosti pojedinaca za stvarni razvoj bude stavljen pod kontrolu samih ličnosti, kao što to hoće komunisti« (Karl Marx — Fridrih Engels, *O vaspitanju i obrazovanju*, Beograd 1948., str. 86.)

¹⁹ P. Langran piše: »Tako je slučaj Jugoslavije, koja ispoljava istu maštovitost u traženju obrazovnih rješenja kao i u iznalaženju rješenja za svoje političke probleme. Oba su napore uostalom usko povezana. Nema društva u kome obrazovni ciljevi igraju tako presudnu ulogu. Oni su prisutni kako u raznim oblicima samoupravljanja tako i u decentralizaciji vlasti, u principu rotacije rukovodećih kadrova itd. Jugoslavija je, također, koliko je nama poznato, prva zemlja koja je za osnovu novog zakonodavstva o pitanjima obrazovanja prihvatila princip permanentnog obrazovanja shvaćenog kao povezivanje raznih sektora obrazovanja« (Langran, *isto*, str. 29.) Langran, naime, smatra da se postojećem stanju u društvu može promijeniti putem političke revolucije, intervencije potrošača, rješenja problema razvoja i obrazovanjem odraslih.

²¹ V. Tomanović, *Omladina i socijalizam*, Mladost 1977., str. 23.

Tablica 1

Struktura diplomiranih studenata fakulteta prema godinama provedenim na studiju u periodu 1969—1973.²⁰

Nastavno-znanstveno područje	Ukupno	Od toga završili za:			
		4 godine	5 godina	6 godina	u više od 6 godina
Društvene znanosti					
1969.	100	18,5	28,4	16,8	36,3
1970.	100	14,7	32,4	16,9	36,0
1971.	100	13,8	31,3	18,4	36,5
1972.	100	16,0	29,2	21,5	33,3
1973.	100	16,9	32,5	18,7	31,9
Prirodne znanosti					
1969.	100	4,2	26,8	20,1	48,9
1970.	100	5,8	20,7	18,1	55,4
1971.	100	8,9	23,9	18,4	48,8
1972.	100	6,4	27,6	19,2	46,8
1973.	100	5,4	29,9	26,5	38,2
Poljoprivredne znanosti					
1969.	100	4,3	9,7	14,5	71,5
1970.	100	6,9	26,7	11,4	55,0
1971.	100	4,6	20,4	37,7	37,3
1972.	100	5,2	27,8	21,7	45,3
1973.	100	2,2	14,6	40,5	42,7
Medicinske znanosti					
1969.	100	2,4	18,7	31,5	47,4
1970.	100	3,0	31,0	30,3	35,7
1971.	100	3,2	29,4	32,4	35,0
1972.	100	6,3	26,2	30,3	37,2
1973.	100	6,9	27,9	29,5	35,7
Tehničke znanosti					
1969.	100	3,8	28,0	20,5	47,7
1970.	100	5,9	28,9	26,4	38,8
1971.	100	5,0	23,5	31,5	40,0
1972.	100	6,1	21,6	29,0	43,3
1973.	100	8,6	23,5	24,7	42,2

sličnom i ponegdje i identičnom položaju. To su pokazale i studentske pobune u svijetu, koje su izražavale i opći bunt protiv takvih društvenih odnosa i protivurječnosti koje mladu generaciju, osobito učeničku i studentsku omladinu stavlja na historijskoj sceni u situaciju u kojoj nema alternativa. Nema ih jer je općenito inteligencija u najamnom odnosu. Borba za alternative je borba za dobivanje socijalnog smisla njihove funkcije u društvu. Čini se da su dvije bitne karakteristike ovih pobuna omladine: (1) ona danas u svijetu postaje sve više deklasirana društvena grupa, čije su alternativne perspektive pod znakom pitanja. Kad kažemo deklasirana, tada imamo na umu ne činjenicu da je ona uopće bila posebna društvena klasa, nego obrnuto, da je gubljenjem socijalne funkcije i njenog društvenog (humanističkog!) cilja postepeno ulazila u određenu društvenu »proizvodnu poziciju« — tj. najamni odnos pa se »pripremala« da bude intelektualni proletarijat. Ona je, u stvari, ovakvim procesom deklasiranja postala klasno određena. (2) Omladina sve više postaje u visoko razvijenoj zemljama *dio (industrijskog) proletari-*

²⁰ *Nacrt osnova za izradu srednjoročnih planova razvoja odgoja i usmjerenog obrazovanja u SRH za 1976—1980 godinu, RSIZ odgoja i usmjerenog obrazovanja, Zagreb 1975., str. 50.*

jata, čak svuda i ne anticipativno i latentno već i stvarno. Obrazovanje²² je, u stvari, dovodi do toga da smisao može jedino naći u općoj nesigurnosti i relativizmu. Ona se priprema za »ovo sada i ovdje« a ne za buduće i sutra. Zato i omladinske pobune nisu pobune elite već najamne klase u procesu nastajanja. (Ovdje, dakako, isključujemo sve aspekte koji se odnose na moguće manipulacije studentskim pobunama). Ove pobune zahvaćaju i oblast društvenih vrijednosti koje sve više dolaze u krizu pa i obrazovanja sa zahtjevima da se ono reformira. U stvari »srž razmišljanja o funkciji obrazovanja je u protivuriječnosti kvantitativnog rasta a kvalitativnog zaostajanja.«²³ Time se izražava opći sud o stvaranju određene ideologije »čovjeka organizacije«, kakvu ideologiju oštro kritizira na primjer V. Vajt govoreći da se stvara posebna društvena etika tj. »ono savremeno telo misli koje čini da pritisci društva na pojedinca budu moralno opravdani. Tri su njena glavna stava: verovanje u skupinu kao izvor stvaralaštva; verovanje u »pripadnost« kao krajnju potrebu pojedinca; i verovanje u primenu nauke radi postizanja te pripadnosti.«²⁴ Nasuprot oštrim stavovima, da se treba oduprijeti ovakvom utapanju čovjeka u društveni stroj, pojavljuje se teza o potrebi takvog sistema obrazovanja koje će čovjeka učiniti prilagodljivim novim promjenama, koje se odvijaju mimo njegove volje, i omogućiti mu da preživi. Tako, na primjer, Alvin Toffler kaže: »Zadaća je obrazovanja jasna: njegov će glavni cilj biti da poveća čovjekovu prilagodljivost, one njegove sposobnosti koje su mu potrebne da se uhvati u koštac s neprekidnim promjenama. Sto je tempo razvoja brži, više se pažnje mora posvećivati predviđanju budućih događaja.«²⁵ Njegov je izlaz u tzv. »savjetima budućnosti« koji trebaju osigurati normalan razvoj društva, odnosno »pravac superindustrializma« i polaznu točku, a to je budućnost. U tom kontekstu on smatra da novo obrazovanje treba da bude slično novom društvu pa mu neće biti mjesto u školi, već će se u školama odvijati samo dio procesa edukacije, a ostali dio i to veći izvan škole (uloga mentora, pokretnog obrazovanja, roditelja, raznih eksperata i sl.). Po Vajtovom mišljenju čitav problem se ne može svoditi na problem izbora alternative: čovjek—nauka, jer »opasnost ne leži u vladavini nauke nad čovjekom (...)« Ja tvrdim upravo to da stvarni udar naučništvo zadaje našim vrednostima. Opasnost se, drugim rečima, ne sastoji u vladavini nadčovjekom, već u čovjekovoj predaji.«²⁶ Predaja, u stvarnosti, znači isto kao nemogućnost postojanja izbora alternativa. Međutim, da bismo mogli birati moramo to prije svega htjeti, a zatim i znati odabrati. Ako Vajt vidi i loše predznake perspektiva humanističke uloge obrazovanja²⁷ on ipak kaže da »svaka stvarna promena će zavisiti od samog pojedinca, i zato njegovo obrazovanje predstavlja središnju tačku problema. Jer na svoje nezadovoljstvo on mora gledati drugačijim okom« (...) Bez obzira na to kakvu nam budućnost predadija nagoveštava, ona će pokazati da bar imamo mogućnosti da

²² Tradicionalno obrazovanje je spremalo ljude za rad i život a to je praktički značilo i do dvadeset godina — praktički čitav život. Struktura ljudskog vremena se značajno mijenja. Sve manje se troši za rad, domaćinstvo i porodicu, a sve više za odmor, obrazovanje. Tako se u 1900. godini za rad trošilo 12,9% a za obrazovanje 1,7% vremena. 1950. godine se za rad trošilo 9,9% za za obrazovanje 2,4%. Projekcija za 2000. godinu izgleda ovako: za rad 7,1%, a za obrazovanje 3,1%. Otuda je i normalno da se moraju mijenjati i sistemi obrazovanja koji će omogućiti njegovu permanentnost. Isto tako i pružiti šanse da čovjek ne »zastari« u shvaćanjima, jer zastarijevanje obrazovanja petrificira čovjekove mogućnosti nošenja novih ideja (R. Richta, *isto*, 335. »Shvatanje da je suština obrazovanja pripremanje za rad i život rezultat je sistema šegrtovanja kada se učilo putem posmatranja pod direktnim rukovodstvom majstora u radionicama ili na radnom mestu (M. Savičević, *Povratno obrazovanje*, BIGZ 1975., str. 9.)

R. Richta piše slijedeće: »Nemamo izbora: ili ćemo ovladati perspektivama u tom obimu, shvatiti ih i uperiti prema njima pripremu za život, ili implicitno pretpostavljamo da budući život neće biti drukčiji od ovog današnjeg, ili da promene u nivou ljudskih sposobnosti neće igrati nikakvu suštinsku ulogu u budućim civilizacijskim procesima — ili projiciramo današnji lik sveta s njegovim industrijalizacionim procesima u sledeće decenije, ne vodimo računa o počecima naučne tehničke revolucije i o društvenim promenama naših dana. I pošto ova slika ne odgovara stvarnosti zagrađujemo društvo u savremene procipcije, i pravimo od obrazovanja »usko grlo razvitka civilizacije« (R. Richta, *isto*, str. 128.)

²³ P. Langran, *isto*, str. 32.

²⁴ Vilijam Vajt, *Čovek organizacije*, Prosveta, Beograd, str. 32

²⁵ A. Toffler, *Sok budućnosti*, Otokar Keršovani, Rijeka 1975., str. 324.

²⁶ Vilijam Vajt, *isto*, str. 64—65.

²⁷ Vilijam Vajt, *isto*, str. 154.

biramo. Čovek organizacije se ne nalazi u kandžama društvenih snaga na koje ni u kom slučaju ne može uticati; mogućnosti izbora postoje, i on je kadar da, uz pomoć mudrosti i predviđanja, odvrati budućnost od dehumanizovanog kolektiva koji nas u mislima toliko progoni. Možda to neće uraditi. Međutim, on to može.²⁸ Iako Vajt naglašava ulogu individue (on to čini iz razloga otpora riziku ideologije individualizma i liberalizma)²⁹ i obrazovanja (gdje je opasnost od reproduciranja — djece organizacije — tehničara društva), a ne neke stvarne klase snage utemeljene u produkcionim odnosima koje, isto tako, treba mijenjati minjenjanjem funkcije obrazovanja i ličnosti, on dobro upozorava na moguće stereotipe o krivoj upotrebi nauke kao ideologije.

Obrazovanje ima značajnu funkciju u klasno-socijalnim odnosima, a osobito ukoliko razvija intelektualne mehanizme socijalizacije i anticipativne socijalizacije (R. Merton). Jedni vode uklapanju u postojeće a drugi stvaraju pretpostavke da njihova budućnost, kao budućnost intelektualnog proletarijata,³⁰ utječe na sadašnje socijalno ponašanje. To ponašanje izlazi iz okvira elitizma i sindikalizma, jer postavljaju opće društvena pitanja — socijalna i politička — i kao svoja egzistencijalna, ili barem latentno egzistencijalna, pitanja. Na taj način izgleda, ma tko tako postavljao takva pitanja, mora neminovno već unaprijed u visokorazvijanim kapitalističkim zemljama doći u sukob s vladajućim sistemom vrijednosti i ideologije.³¹ Studiranje u tim zemljama stoga nije privilegija već i moguća socijalna degradacija.

Obzirom na niz sličnosti studentskih karakteristika ponašanja i položaja u svijetu i u nas, kakve su perspektive mladih i kakav je odnos društva prema njima? Ovdje, svakako, imamo na umu samo aspekt uloge obrazovanja, odnosno reforme obrazovanja.

Mislim, da je kod nas obrazovanje još uvijek u funkciji *socijalne promocije*. Odsutnost konkretnih kriterija neposrednog nagrađivanja radnika ipak nije utjecala na veće gubljenje smisla socijalne funkcije mladih. S druge, strane mehanizmi socijalne anticipacije mogu voditi i do moguće »radničke aristokracije« a ne intelektualnog proletarijata. U tom smislu oni su značajnije prisutni nego što su prisutni mehanizmi socijalne anticipacije u smislu stvaranja intelektualnog proletarijata. Problem nije više u siromaštvu, bijedi neke masovne siromašne radničke klase, već u prevladavanju najamnih odnosa u društvu. Također, i samoupravni odnosi na sasvim određeni način idu u prilog osiguravanja uvjeta da se i sama radnička klasa oslobodi najamnih odnosa, i onemoguću stvaranje mračne perspektive za mlade. No, te mogućnosti nisu i sasvim eliminirane i to je i razlog potrebe širih društvenih promjena a ne samo parcijalne reforme u oblasti obrazovanja.

To ukazuje, dakle, na konstataciju da u nas nije nužan sukob mladih i društvenog sistema. Tim više, što je ipak i niz specifičnosti kako socijalnog položaja mladih u sistemu obrazovanja (oni su ipak na određen način privilegirani) tako i u sistemu vrijednosti samoga društva. Socijalizam tek otvara perspektive čovjeku. On nije na zalazu, već usponu. Sukobi i nezadovoljstva mladih, čini se, mogu biti samo efemerna pojava, koja, istina, može izazvati i određene sinhronizacije i šira nezadovoljstva nekih dijelova radničke klase ili pak građana.

Dosadašnja istraživanja o mladima pokazala su da je najveći broj mladih potpuno opredijeljen za samoupravni socijalizam. Postoje i sredine u kojima postoje ideologije liberalizma, nacionalizma ili pak etatizma.³² One su kako rezultat

²⁸ Vilijam Vajt, *isto*, str. 545.

²⁹ V. Tomanović, *Omladina i socijalizam*, Mladost, Beograd 1977.

³⁰ E. Kardejlj, *Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja*, Komunist, Beograd 1977, str. 62—75.

³¹ Ivan Kuvačić, *Sukobi*, Razlog, Zagreb, 1971.

³² V. Tomanović (*isto*, str. 95—100), je došao do zaključka da »Razlike u socijalno-ekonomskom položaju malo diferenciraju idejno-političku orijentaciju, i to naročito malo diferenciraju školsku omladinu« (100). Kod školske omladine je najviše prisutna liberalna orijentacija među onima s većim dohotkom, a kod radne omladine najviše je prisutna dogmatska orijentacija među siromašnima. O vrijednosnim orijentacijama u našem društvu vidi: Grupa autora, *Društveni slojevi i društvena svest*, IDIS, Beograd 1977.

recidiva socijalnih odnosa i utjecaja na mlade (porodica, određena proizvodna pozicija, i sl.), tako su isto u jednom dijelu rezultat i socijalne anticipacije. Poznato je da najkurentnija zanimanja manje izazivaju egalitarnu svijest i obrnuto. Međutim, ovaj egalitarizam ne treba nipošto izjednačavati s političkim i ideološkim opredjeljenjem niti ih nužno uvjetovano vezivati. Naprotiv, mladi su *protiv društvenih devijacija* koje se javljaju u socijalizmu a ne protiv socijalizma kao takvog. Ostaci građanskog društva i elemenata etatiističkog sistema mogu pogodovati i nepovoljno brzom i temeljitom preobražaju odgoja i obrazovanja i samoupravnom udruživanju rada koje treba omogućiti i bitno drugačiji položaj mladih u procesu obrazovanja kao i samog odgoja i obrazovanja u sistemu udruženoga rada.³³

Obrazovanje je u nas ujedno i faktor rješavanja dijela problema nezaposlenosti. Naime, sve veći pritisak mladih na stjecanje obrazovnih kvalifikacija, a ne težnje za neposrednije uključivanje u proizvodnju, ustvari je sve veći odliv mladih, kako iz neposrednog procesa proizvodnje (jer stječu kvalifikacije za neproizvodna zanimanja) tako i iz neposrednog radnog kontingenta stanovništva (jer se odlaže vrijeme stupanja u radni odnos a time stvaralački doprinos). Obrazovanje time služi i kao društveni ventil pritisku radne snage na zapošljavanje. Taj je ventil (ekonomski gledano) vrlo skup,³⁴ jer time što se mladi nalaze u procesu obrazovanja izdaci samog društva za taj kontingent se ne smanjuju. Istovremeno velik broj učenika i studenata već, sam po sebi, tražiti povećanje nastavnog i znanstvenog kadra koji će se njima baviti ili u protivnom postojeći kapaciteti nastavnika ne mogu kvalitetno educirati niti se baviti znanstvenim radom³⁵ (kao pretpostavkom edukacije). Masovnost studija u uvjetima velikih ambicija i nerazvijenosti šteti obrazovnom nivou obrazovanih a i samih obrazovatelja — znanstvenih radnika i nastavnika. I to nije najgora posljedica masovnog bijega iz proizvodnje, potencijalne nezaposlenosti. Problem koji je ovdje prisutan leži u činjenici da dosada niti ovaj društveni ventil nije bio u stanju riješiti problem viška kadrova bar određenih profila odnosno njihove nezaposlenosti. Ono ga u stvari samo odlaže. To ukazuje na zaključak da obrazovanje kao takvo ne može više uspješno izvršavati funkciju ventila za nezaposlenost.

Za socijalnu pokretljivost stanovništva, a time i socijalnu promociju u nas su bila najznačajnija dva faktora: deagrarijacija i obrazovanje. Deagrarijacija je pretvarala seljaka u radnika ili službenika a obrazovanje je tom društvenom i socijalnom pretakanju davalo formalnu kvalifikaciju i, šta više, ono je omogućavalo i mladima preskakanje niza socijalnih klasa u našem društvu i neposredno ulazak i u »elitna zanimanja«, sve do najviših akademskih zvanja. Stoga i nije čudo, da je velik broj mladih nastojao završavati fakultet i više od fakulteta. Najvećem

³³ Kada ističemo zahtjev za bitnim mijenjanjem položaja mladih u društvu, onda ne naglašavamo samo niti prije svega samo potrebu za povećanjem njihovog materijalnog položaja već, shodno temi da postojeći odnosi nisu dovoljan okvir za daljnjim stvaralačkim mogućnostima čovjeka, imamo na umu da je rad taj koji nosi u sebi ključeve mogućnosti čovjekove egzistencije, da je on taj koji i mladima osigurava kreativan lični doprinos društvu i sebi samima, da je i izvor njihova vlastitog »Ja«. On djeluje na vanjsku prirodu koju mijenja a time i samog sebe (Marx).

³⁴ Skupoća obrazovanja je na određeni način relativna, jer se do određene granice financira prsta reprodukcija, a tek iza toga ulaganja u obrazovanja su ekonomski vrlo efikasna. Kako se povećava obrazovni nivo tako se i ulaganja u tu prostu reprodukciju povećavaju. Ukoliko se obrazovani kadrovi racionalno koriste (i ne obrazuju za »drugoga« — migracije intelektualaca i talenata) i naročito posvećuje pažnja talentima, tada nijedan sistem obrazovanja ne može biti skup. (60-tih godina je u SAD-a trošeno oko 9% nacionalnog dohotka za obrazovanje i nauku, a on se povećao od 1950—1960. godine za 2,8 puta, a u Francuskoj i do 6 puta.)

³⁵ Nauka je vezana za dostignuća ljudskog roda. Ona je »zgnusnuti duh« (Weber), opredmećeno znanje, ali i neznanje (Marx). Na određeni način je vezana uz stanoviti riziko. Stoga i ne treba očekivati da adekvatno uložena sredstva mogu i adekvatnim vremenskim ritmom reproducirati kapital odnos tj. davati neposredne financijske efekte. Stoga ona mora biti od posebnog društvenog interesa (a i vezana za talente). Institucije naučnog karaktera rastu i umiru s talentima (Šupek), ali ne umiru doprinosi i potreba za ljudskim saznanjima.

Marx je u *Gradanskom ratu pisao*: »Svi odgojni zavodi bili su narodu besplatno otvoreni u isto vrijeme očišćeni od svakog miješanja država i crkve u njihov rad. Time je ne samo školsko obrazovanje učinjeno pristupačnim za sve nego je i sama nauka oslobođena okova kojima su je sputavale klasne predrasude i državna vlast« (K. Marx — F. Engels, *Izabrana djela*, tom I, Kultura 1949., str. 471.)

broju nije u prvom planu bilo znanje koje će postići na fakultetu već legitimitet, društvena svjedodžba koja će mu omogućiti i materijalna dobra — osobni dohodak u skladu s formalnom kvalifikacijom, odnosno školskom spremom — i društveni status. Iz toga se i formiraju određena shvaćanja o naglašenoj vrijednosti obrazovanja kao mehanizma socijalne promocije, bez obzira na stvarne sadržaje koje obrazovanje daje i koje diploma pokriva. Mladima je to bio, a i danas je vrlo privlačan motiv koji još uvijek nema adekvatnu zamjenu. U stvari i ne radi se, naprosto, o adekvatnoj zamjeni motiva socijalne promocije, već o problemu adekvatnog nagrađivanja u procesu proizvodnje, bez obzira o kakvoj vrsti proizvodnje se radilo. Sve dotle dok se taj problem ozbiljnije ne riješi, a njegovo rješavanje ne može biti niti uniformno niti nedemokratsko, rješavanje problema zaposlenosti biti će povezano s obrazovanjem kao ventilom nezaposlenosti i odlaganja tog problema. Mladi obrazovanje promatraju u stvari kao *latentnu bitku* za dohodak i potencijalni socijalni status. Stjecanje socijalnog statusa, tj. položaja u društvu (s boljim materijalnim i socijalnim položajem) u nas je išlo prema dva kriterija. Jedan je formalni preko obrazovanja, a drugi putem rada — deagrarizacijom u određena zanimanja i preko njih do materijalnih dobara. I jedan i drugi, rezultat su postojanja podvojenosti svijeta rada i obrazovanja. Integriranjem obrazovanja i rada oni bi trebali postati jedinstven proces i jedinstven kriterij kako socijalne pokretljivosti, tako zadovoljavanja obrazovnih i kadrovskih potreba.

Iz podvojenosti i protivurječnosti rada i obrazovanja slijedi i utjecaj na podvajanje mlade generacije na *radnu omladinu* i na *školsku omladinu*. Ono je utjecalo i na percipiranje budućnosti u skladu sa svojim proizvodnim položajem.³⁶

Odvojenost odgoja i obrazovanja utječe i na percipiranje i usvajanje vrijednosti. Radna omladina u odnosu na školsku ima bitno različitu proizvodnu poziciju. Ona iz procesa rada u kojemu stvarno učestvuje stječe i materijalna dobra i na osnovu njih i svoj klasno socijalni položaj odnosno društveni status. Istovremeno to značajno utječe i na percipiranje, kako svog vlastitog zanimanja, tako i ostalih zanimanja. I percepcija budućnosti je vezana za takav odnos rada i klasno-socijalnog položaja, što znači i određena karakteristika socijalne svijesti.

Nasuprot tome, školska omladina u odnosu prema sistemu vrijednosti može polaziti samo od predodžbe nekog rada, a najčešće budućeg zanimanja koji tek treba da joj osigura materijalna dobra. Ona, stoga, doživljava i svoj buduću klasno socijalni položaj preko obrazovanja, odnosno diplome kao legitimacije. U situaciji kada je obrazovanje nastavak obrazovanja na visokoškolskim ustanovama ventil za stvarnu i istovremeno latentnu nezaposlenost, tada se i percepcija budućeg klasno-socijalnog položaja doživljava kao nesigurnost i kao mogućnost intelektualne proletarizacije. Međutim, suprotne proizvodne pozicije dijelova mladih ne moraju nužno i izazvati i stroge podijeljenosti sistema vrednota među njima, a niti je time uvjetovano vezivanje tih vrijednosnih opredijeljenja za politička opredijeljenja (iako oni nisu strogo odvojeni). Politička uvjerenja mogu biti i relativno nezavisna od vrijednosnog sistema ali ne i od temeljnih njegovih vrednota. Ovo naime, napominjemo stoga, što se može postaviti pitanje kakva je budućnost samoga društva a naravno i tog dijela mladih, ukoliko se, polazeći od ovakvog doživljavanja svoje i budućnosti vlastitog zanimanja, prihvaća egalitarni sistem. Nije li to potencijalna mogućnost za približavanje i određenim političkim uvjerenjima?³⁷ Ne

³⁶ Ovdje smo pošli i od Marxove teze: »Ne određuje svijest ljudi njihovo biće, već obrnuto, njihovo društveno biće određuje njihovu svijest« (*Predgovor za Prilog kritici polit. ekonomije*).

Odnos radne i školske omladine u odnosu na proizvodnu poziciju mogli bismo šematski prikazati ovako:

Rad (radna omladina) → Materijalna dobra → Klasno soc. položaj (status)
 Obrazovanje (školska omladina) → Klasno-soc. položaj (status) → Materijalna dobra
 Naravno, ovdje ne mislimo da jedino materijalna dobra uvjetuju klasno socijalni položaj, kao niti jedino obrazovanje.

³⁷ Josip Zupanov, *Samoupravljanje i društvena moć*, Naše teme, Zagreb, 1969.

bi li takva politička uvjerenja ozbiljnije ugrozili sadašnje nepodijeljeno prihvaćanje samoupravnog socijalizma i kao sistema vrijednosti?

Čini se da je problem odnosa rada i obrazovanja relevantan i za problem definiranja omladine kao posebne skupine mladih, odnosno za ona shvaćanja koja obrazovanje uzimaju kao dominantan kriterij njihovog definiranja u smislu diferenciranja njihove posebitosti. Ne mislimo, ovdje, na pedagoški aspekt obrazovanja već, prije svega, na društveni i na ciljeve integriranja obrazovanja u udruženi rad. Ako se, naime, procesom reforme značajnije ostvaruje neposredno povezivanje i uključivanje učenika, ne samo u proizvodne odnose i aspekte odgojno-obrazovnog procesa, nego i samoupravne,³⁸ tj. s radnicima i organizacijama udruženog rada, tada se i izdvojenost učenika iz sfere rada kretanje samo u sferi obrazovanja, značajnije smanjuje. Istovremeno, integriranjem obrazovanja i udruženog rada, tj. cijelovitim shvaćanjem udruženog rada dokidaju se podvajanja ovih dvaju svjetova — rada i obrazovanja. Znači, kriteriji podvajanja mladih na one koje nazivamo radna omladina i školska omladina će biti ozbiljno postavljeni u pitanje. Obrazovanje time gubi i svoju karakteristiku socijalnog promotora ali i ventila nezaposlenosti, i predočavanja sebe kao deklasiranih. Naravno, time se otvara i pitanje, do koje će se mjere, sociološki promatrano, zadržati i posebitosti mladih kao socijalne grupe, i do koje će se istovremeno mjere interesi mladih (biološki promatrano) i interesi udruženih radnika stvarati kao jedinstveni interesi udruženog rada. Za sada bi se moglo reći da su te posebnosti vezane za razvoj kvalitativnih odnosa u procesu samoupravnog udruživanja rada i integriranja odgoja i obrazovanja.

³⁸ Ovime se ne umanjuje sadašnje samoupravljanje u organizacijama odgoja i obrazovanja, niti ima na umu bilo kakva primisao da samoupravljanja tu nema. Mislimo prvenstveno na činjenicu da su organizacije odgoja i obrazovanja od posebnog društvenog interesa u kojima ima utjecaja i društveno-politička zajednica kao i na činjenicu da studenti i učenici ne upravljaju u svim pitanjima kao i radni ljudi. Nasuprot tome u organizacijama udruženoga rada materijalne proizvodnje radna omladina učestvuje kao ravnopravni subjekt radnicima.

(O učestvovanju učenika i studenata u samoupravljanju u školama i fakultetima vidi u Zakonu o srednjem i Zakonu o visokom obrazovanju.)